

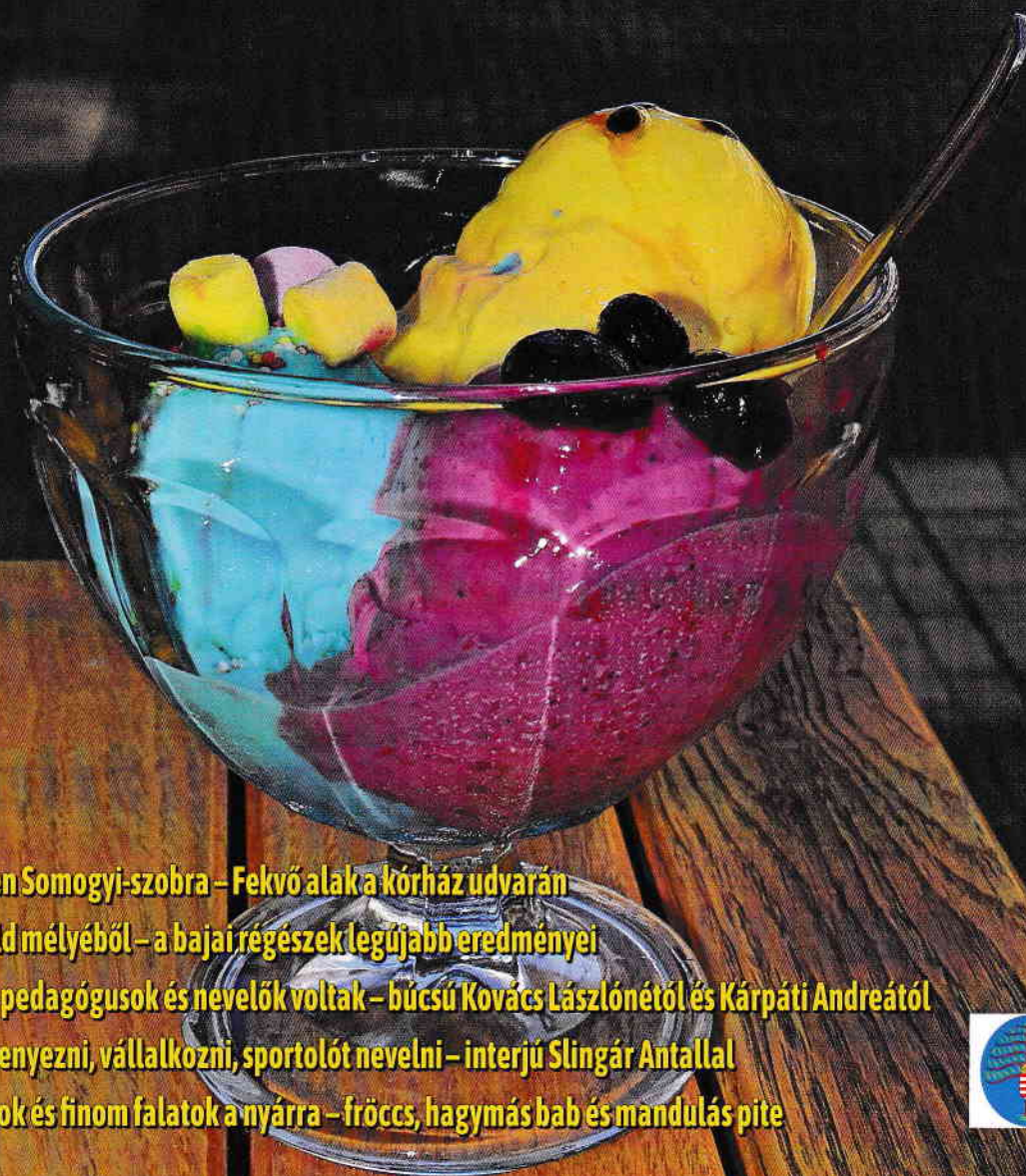
BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2026. július-augusztus • XXXVII. évfolyam 7-8. (428-429.) szám

Ára: 1160 Ft

Fotó: Tábori Zoltán

- Baja egyetlen Somogyi-szobra – Fekvő alak a kórház udvarán
- Értékek a föld mélyéből – a bajai régészek legújabb eredményei
- Kiemelkedő pedagógusok és nevelők voltak – búcsú Kovács Lászlónétól és Kárpáti Andreától
- Építeni, versenyezni, vállalkozni, sportolót nevelni – interjú Slingár Antallal
- Hűsítő kortyok és finom falatok a nyárra – fröccs, hagymás bab és mandulás pite

Nemzeti
Kulturális
Alap

19. századi településleírások immár harmadszor

Nebojszki László: Alsó-bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírása 1859-60-ból (1-2.)

Lakatos Andor levéltárvezető, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL)

■ Nem először esik szó a *Bajai Honpolgárban* a bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírásairól, melyek *Nebojszki László* évtizedes munkájának köszönhetően jelentek/jelennek meg (és remélhetőleg fognak még megjelenni). Felső-Bácska anyaga 2017-ben, Közép-Bácska 2021-ben, az *Alsó-bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírása 1859-60-ból* című rész pedig a közelmúltban látott napvilágot az Argumentum Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában, közel kétezer oldalon (!), két vaskos kötetben. Az elsőben a német nyelvű forrás átíratát, a másodikban magyar fordítását találjuk.

Miért különleges ez a forrás? Készítettője az 1848-49-es szabadságharc leverése után, a bécsi igazgatás alatt létrehozott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, a szövegek írói viszont a helyi értelmiség képviselői (jegyzők, papok, orvosok, tanítók) voltak. Helyzetleírásaik egységes, az élet számos

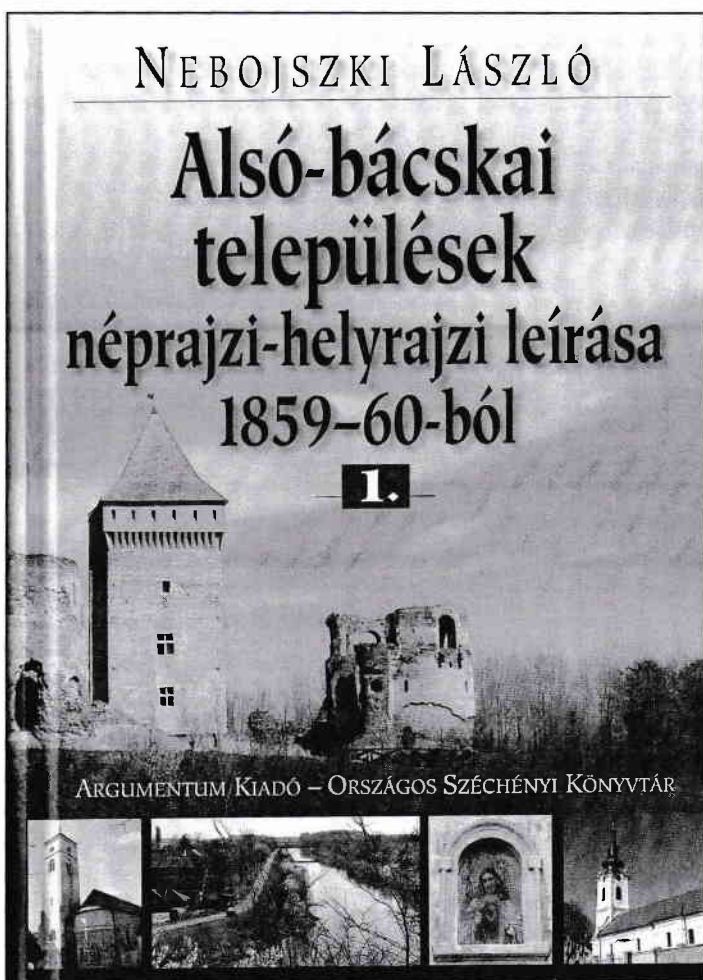
területére kiterjedő, tudományos igényű kérdések-szempontok alapján készültek, s ez az összegző igény már önmagában is jelzi, hogy fordulóponthoz érkeztünk. Különböző népeség- és adóösszeírások, adatgyűjtések korábban is előfordultak, de ez alkalommal egy több mint húsz oldalas útmutató (részletes magyarázatokkal ellátott kérdőív) alapján kellett választokat adniuk, s a helyi elit képviselői pedig képességeikhez, lehetőségeikhez mérten igyekeztek megfelelni. Nem voltak könnyű helyzetben, sokszor rendes eszközeik sem voltak pl. az időjárási viszonyok, hőmérséklet/légnyomás/csapadék stb. rendszeres és pontos méréséhez. A központi, temesvári adminisztráció dicséretére szóljon: sikeresen „bevasalták” a kért leírásokat, de a politikai események hamarosan felülírták a kormányzóság szándékait, a jelentések beérkezése után nem sokkal ui. megszűnt ez a szervezet, és 1861-től a Magyarországhoz visszacsatolt területeken helyreállt a korábbi, vármegyei közigazgatás.

Így történt, hogy ez a Temesváron begyűjtött, német nyelvű iratanyag a kormányzóság megszűnése után alig néhány évtizeden belül tudományos-történeti forrássá válhatott. Elősegítette ezt a folyamatot, hogy közben nagyot lendült a történelem kereké, az 1867-es kiegyezés utáni évtizedekben sokat változott, polgárosult a vidék, s a század végéről visszatekintve megállapítható, hogy valóban szerencsés időpontban készültek az említett jelentések. Felidézük a régi, feudális kori Bácska településeinek éle-

tét-világát, de a polgárosulás hajnalának új igényei (pl. oktatás, gazdaság fejlesztése) és az ezzel kapcsolatos nehézségek is megtalálhatók bennük. Olvasásuknak már a 19. század végén is „íze volt”, s ez az íz a távolság növekedésével csak még különlegesebbé vált.

Mi az aktualitása, újdonsága ezeknek a régi szövegeknek? Mindenekelőtt: hozzáférhetővé, elérhetővé váltak az érdeklődők számára, és itt azonnal ki kell emelnünk a szövegeket közlő szerző, Nebojszki László kitartó és áldozatos munkáját. Nem volt átlagos a feladat, és nem volt átlagos a szövegmenyiség sem. Sokak számára „lehetetlen küldetésnek” tűnhetett. A köznyelvben gót betűsnek nevezett, régi német kézírások (Kurrentschrift) megfejtése, átírása latin betűkkel; a változatos, időnként nehézkes német szövegminőség értelmezése és értő magyar fordítása; a régi kifejezések, fogalmak, mértékegységek stb. magyarázata sok-sok munkát adott, nem véletlenül tartott az egyes kötetek előkészítése 4-5 évig. Az igényes, többnyelvű kiadás egyszerre őrzi az eredeti forrás német szövegét, és segíti annak megértését gördülékeny magyar fordítással, így teszi lehetővé az anyag széles körben történő használatát. (A mai német olvasóközönség már nem tudja olvasni az említett régi, gót betűs kézírást, a szövegkiadás így számukra is értékes).

Valóban széles körben fogják olvasni? Bízunk benne, hogy igen. A szöveget többféle módon lehet használni, az egyes települések részei akár kismonográfiaként is felfoghatók, de az egységes leírási szempontok az adattár-jellegű összevetésekre, elemzésekre is bőséggel adnak lehetőséget. A tartalom sokszínű, nem csak helytörténeti vagy néprajzi érdeklődéssel olvasható; a tájjal, a növényzettel, vízvilággal, természeti kincsekkel, gazdálkodással, állattartással, éghajlattal, viseletekkel, demográfiával, a szokások és ünnepek leírásával kapcsolatos információk sokak érdeklődését felkelthetik. A részletező, összehasonlító megközelítésen túl a teljes olvasásra törekvő, holisztikus szemlélet is helyénvaló lehet: bár az egyes adatközlők különböző szinten, eltérő felkészültséggel végezték dolgukat, de írásaik valójában ki is egészítették egymást, a közeli települések kulturális

öröksége ui. sok tekintetben hasonló, ezt a jelentések ismétlődő vonásai szépen jelzik számunkra. Ezt az összegző szemléletet erősíti a gondos szerkesztés, így pl. a most megjelent kötetek bevezető tanulmánya is, ahol a feldolgozott anyag áttekintését a szerző egyéb források információival is összeveti, kiegészíti, sőt vizuálisan is felöltözteti (régí könyvek, folyóiratok ábrázolásaival, térképrészletekkel stb.). A második kötet végén található, mintegy 60 oldalas színes képmelléklet pedig a jelenlegi, közelmúltbeli állapotokról is tudósít. A precíz függelékben a „kötelező” mellékletek (források, folyóiratok, irodalomjegyzék, rövidítések-mértékegységek leírása) mellett kiemelünk a név- és helynévmutatókat, hiszen a forrás hasonló értékes információkban gazdag. Összességében: alapos és körültekintő a tállás, színvonalas a tipográfiai munka, szemrevaló a külső megjelenés.

Érdemes kiemelni, hogy Alsó-Bácska vallási és nemzetiségi összetétele igen változatos, az együttélés vagy éppen az egyes közösségek külön települései kapcsán számos összehasonlítás tehető, számos kérdés felvethető. Egyetlen apró

példa: az egyes helyek híres szülöttei között viszonylag kevés személyt említettek, ami talán a „régí idők” elzártságának jele, még nem indult meg jelentősebb társadalmi mozgás. A néhány említett név viszont általában az egyházi elithez tartozott, és látható, hogy ez a térség katolikus és ortodox főpapokat, püspököket is adott az országnak.

A szövegkiadás felhasználásának módja, annak technikai megoldása kapcsán ma már elkerülhetetlen a digitális használat lehetőségének felvetése. Több ezer oldalnyi anyag kezelésében, kereshetőségében és elemzésében kétségtelenül nagy előnyt jelenthet, és új távlatokat nyithat a digitális forma. Az utóbbi évtizedek tapasztalata, hogy egyre jelentősebbé vált a helytörténeti és családtörténeti érdeklődés. A családkutatók már nem csak anyakönyvi adatokat keresnek, kíváncsiak őseik életkörülményeire, közösségeire, és számukra is érdekesek, hiánypótlók lehetnek az 1859-60-ból származó, részletes néprajzi-helyrajzi leírások. Bácskából nagyon sokan származtak el, és így nagyon távolról is sokan keresik itt a gyökereiket. Bízunk benne, hogy ez a szélesebb közönség is eléri majd ezt a hasznos

munkát, és idővel kiaknázzhatóvá válnak a digitális módszerek előnyei is.

A most megjelent alsó-bácskai kötetekben összesen 37 település leírása vált elérhetővé. Korábban, Felső-Bácska anyagának közlésekor 27, Közép-Bácska esetében 20 település adat-szolgáltatása jelent meg, vagyis összesen 84 helység leírása érhető el manapság, és a szerző tájékoztatása szerint a forrásokból még kb. 30 település anyaga nyerhető ki, a határvidék esetében. Őszintén reméljük, hogy a munka folytatódhat, a feldolgozás

teljessé válhat, és sikeresen befejeződik. A megjelent kötetekben megtalálható a szerző részletes köszönetnyilvánítása; mi elsősorban neki mondunk köszönetet, de a támogatóknak is gratulálunk ehhez a nagyszabású vállalkozáshoz, s az egyszerűség kedvéért ezen a helyen csak az intézmények nevét említjük: *Argumentum Könyvkiadó, Országos Széchényi Könyvtár, Kulturális és Innovációs Minisztérium, Belügyminisztérium Köznevelési Felelős Államtitkárság.*

A megjelent kötetekben jelenleg a következő települések kutathatók:

Alsó-Bácskában: *Bács, Bácsújfalú, Begecs, Bukin (Dunabökeny), Bulkesz (Bulkeszi), Cséb, Dérony (Dernye), Despot-Szent-Iván (Úrszentiván), Gajdobra (Szépliget), Glozsán (Dunagálos), Hódzságh (Hódság), Jarek (Járek), Kiskér, Kiszács, Kulpin (Kölpény), Novoszello (Bácsújfalú), Obrovatz (Boróc), Ó-Futtak (Ófutak), Ó-Kér (Ókér), Ópalánka (Ó-Palánka), Ósové (Ó-Sové), Palánka, Parabut (Paripás), Paraga (Parrag), Petrovac (Petróc), Píros, Pivnicza (Pincéd), Plávna (Palona), Szilbas (Szilbács), Temerin, Tovariso (Bácsstóváros), Új-Futtak (Újfutak), Újpalánka (Új-Palánka), Újsóvé (Új-Sóvé), Újvidék, Vaiszka (Vajszka) és Bogyan (Bogyan).*

Közép-Bácskában: *Apatin, Bezdán, Bogojeva, Bresztovac, Csonoplya, Doroszló, Filipova (Szentfűlöp), Karavukova (Bácsordas), Kernya (Kerény), Kupuszina (Bácskertes), Monostorszeg, Nemesmilitics, Ószivác, Ósztapár, Priglevica-Szentiván (Bácsszentiván), Rácmilitics, Szonta (Szond), Újszivác, Veprovác (Vepród), Zombor.*

Felső-Bácskában: *Almás (Bácsalmás), Baja, Bajmak (Bajmok), Baracska (Nagybaracska), Bátmonostor, Béreg, Bikity (Bácsbokod), Borsód és Ólegyen (Bácsborsód és Ólegyen), Csatalya (Csátalja), Csávoly, Dautova (Dávod), Felsőszentiván, Gákova (Gádor), Gara, Jankovác (Jánoshalma), Katymár, Kolluth (Küllöd), Krusevlya (Körtés), Kunbaja, Madaras, Matheovics (Mátételke), Mélykút, Rigyicza (Regőce), Szántova (Hercegszántó), Sztanisics (Őrszállás), Tattaháza, Vaskút.*

(Nebojszki László: *Alsó-bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírása 1859-60-ból.* Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2026. 1. kötet 988 oldal, 2. kötet 919+57 oldal. Megvásárolható: OSZK Könyvesbolt, Budavári Palota „F” épület, 1014 Budapest, Szent György tér 4-5-6. Telefonszám: + 36 / 1 / 487 – 8653. A kétkötetes mű ára 18 000 Ft) ■

